

SZÍNHÁZI EGYENSÜLY

írta: TÓTH LÁSZLÓ

Kisidőre, hogy Paulay Ede átvette a Nemzeti Színház igazgatását, vásárolt a színpad részére egy teljes és gazdag szalonberendezést. Ez régi terve volt, már főrendező korában többször előhozakodott vele s amikor a rövid száműzésből igazgatónak tért vissza, meg is valósította. Boldog volt vele és büszke volt rá. Egyik újdonság főpróbáján nagy örömmel mutatta be a tagoknak. Ott volt Szigeti Józsi bácsi is. Alaposan végigmustrálta a karszék, asztalokat, pamlagokat, függönyöket és szőnyegeket, azután csöndesen megszólalt:

— Hát ezután a mobiliák fognak itt játszani? ...

A nagy öregnek Paulayval szemben akkor nem volt igaza. Már csak azért sem, mert a mobiliákon kívül az időtájt olyan nagy színészegyeniségek álltak a színpadon, — mint ő is, — akik azt teljesen betöltötték. Paulay Ede nem is akarta a színpad berendezését, külsőségeivel, gépezeteivel elnyomni a színészi teljesítményt, csak méltó keretet akart adni a nagy művészek hatalmas egyeniségének.

Es még valamit akart és meg is csinálta: az igazi művészi együttest. Ez azért nem ment könnyen, mert a színészet ama korában a nagy egyeniségek különállóan kerestek érvényesülést. Ezeknek összehangolása, az egyöntetű előadások megteremtése épp ezért nem volt könnyű feladat, de Paulay véghezvitte és megalkotta, — igaz, hogy lassan s már inkább a saját maga nevelte művésznemzedékből — a Nemzeti Színháznak azt a híres együttesét, amire a Burg-színház igazgatója egy vendégszereplés után hosszú időre búcsúzkodva Budapestről, azt mondotta: „Itt mi főlegessé váltunk!” ... Ami alatt azt értette, hogy a Nemzeti immár semmit sem marad el a császárváros híres Európaszerte nagytekintélyű udvari színházának együttesétől.

A nagy színészegyeniségeknek, az összehangolt együttesnek és a mindehhez méltó keretet adó színpadi külsőségeknek ez az egészséges egyensulya évtizedeken át fennmaradt a Nemzeti Színházban, amelynek voltak szerencsés és kevésbé szerencsés időszakai, emelkedései és hanyatlásai, de voltak *élő* hagyományai. Mindig magából, saját erőivel, állandó együttesével, a színház légkörében felnőtt rendezőegyeniségeivel lépést tartott az európai színpadművészet haladásával és tartotta első rangját idehaza.

Abban a szellemi zűrzavarban is, amely a század elején — különösen a színpad körül — viharzott nálunk is, a Nemzeti Színház mértékét és egyensúlyt tartott. Ha ezért akkoriban sok gáncs, rengeteg igazságtalan támadás érte, ez nem zavarta meg azoknak az ítéletét, akik felelősek voltak érte. A Nemzeti Színház nem maradt egyoldalú, maradt művészi intézmény, de nem kereste azt a feladatot sem, — ami sohasem is volt az övé: hogy halmozza a színpadi kísérletezést s első legyen abban, bizonyos külföldi új színházi iskolák vagy rendezői próbálkozások színtere legyen.

A Nemzeti Színházban nem is uralkodott sohasem egyetlen megrögzött saját stílus, ami megmerevítette volna művészi teljesítőképességét. Az egymást felváltó, de egymásból következő vezetések, amelyek mind ennek a színháznak belső talajából nőttek ki, tisztában voltak azzal az igazsággal, hogy nem a színházaknak, hanem az egyes drámai műveknek van saját külön stílusuk.

A Vígyszínház évtizedeken keresztül egy bizonyos naturalista stílust fejlesztett ki és vitt tovább — tagadhatatlanul a tökéletességig. Ezt azonban azért tehetette, mert állandóan és folytonosan egyforma stílusú darabokat játszott. Majdnem mindig modern szabványdarabot. Ha ettől időnkint elkalandozott, a rendelkezésére álló rendkívüli sajtószolgálat ellenére sem tudott maradandó sikert fölmutatni, hogy csak az utolsó husz év Shaw-előadásainak vagy a Kaméliás hölgynek kudarcára gondoljunk.

Beóthy László Magyar Színháza már nem követte ezt s a Sasfiók, a Faust, vagy Peer Gynt előadásai éppúgy különböztek egymástól az előadó stílus tekintetében, mint a szokványos műsordarabjai beállításától.

Ez a kérdés még nehezebb és bonyolultabb volt mindig a Nemzeti Színház számára, amelynek műsora keretében a népszínműtől a görög tragédiáig, Kiszaludytól a Passiókig annyiféle, olyan változatos és olyan különböző feladatokkal kellett birkóznia, amelyet egyikük, megmerevedett stílussal teljes lehetlenség lett volna megkísérteni.

Ha azonban az utolsó tíz esztendő művészi teljesítményeit áttekintjük nemcsak a Nemzeti Színházban, hanem általában az egész magyar színpadon, önkéntelenül

Szigeti József mondására kell gondolni. Tagadhatatlanul az az érzésünk, hogy az a bizonyos egyensúly a művészi együttes belső emberi értékei és a színházi beállítások külsőségei a színészegyeniség művészi érvényesülése a rendezői irányítás hatása között, mintha bizony megbillent volna és pedig, sajnos, az utóbbiak javára.

Mert kétségkívül nem tökéletes állapot, ha színészigarchák uralkodnak a színpadon, vagy a színpadon megnyilatkozó lélek szegényes vagy kezdetleges keretekbe van szorítva. De még mindig kisebb baj, mintha a külsőségek, gépezetek, világítási hatások, díszlet- és jelmezfelvonulások annyira előtérbe lépnek, hogy melléjük a drámai mű mondanivalója elsikkad, vagy ha a rendezői egyeniség olyan erővel üti rá saját személyi bélyegét az előadásra, hogy az együttesben nem marad többé kimagasló egyéni színészi alkotás, sőt színész nem is tud többé nagyszabású egyeniséggé kifejlődni.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy nincs szükség erőskezű rendezőre, vagy hogy fölöslegesnek tartanók a színpadi kiállítás hatásait. Ma a színháznak is erősebben kell lekötnie a néző figyelmét, jobban meg kell ragadnia a külső hatások lehetőségét. Nagy versenvtársa, a mozgófénykép — vagy mondjuk magyarul: a film — olyan lehetőségekkel rendelkezik, ami a közönséget elkápráztatja s olyan összehasonlításokra viszi, amelyek mellett a túlegyszerű és szegényes színpad a rövidebbet húzza. A lényeg azonban az, hogy a külsőség bármily pompázatos, bármennyire újszerű s akárhányféle korszerű technikai találmányt alkalmaz, csak szolgálja, segítőtje lehet — magának a drámai műnek! Mint ahogy maga a színpadi egész előadás, tehát a színészi és a rendezői teljesítmény sem lehet más, mint a drámai mű céljainak minél tökéletesebb kifejezése, a színpadi irdalom mondanivalójának tökéletes és teljes érvényre juttatása.

Az újkori színházi rendezés, különösen Reinhardt óta, sokszor ragadtatta el magát arra, hogy a színpadi művet egyszerű anyagnak tekintse, amit tetszés szerint gyúrhat, vagdalhat és átalakíthat, — a tömeghatások és természetesen nem kis mértékben az üzleti számítások érdekében.

Röviden úgy kellene, lehetne kifejezni ezt: a *színház élmény és nem látványosság* ... Volt idő valamikor, hogy — különösen a kisebb vidéki színpadokon — minden előadás görögtűzzel, bengáli fényvel végződött, mert arra biztosan bejött a közönség. Sajnos, sokszor az újkori színház, még a legmagasabb rangú is, manapság odáig megy a külsőségek halmozásában, hogy az sokkal közelebb van a bengáli fény talmi ragyogásához, mint annak a tiszta áldozati tűznek a fényéhez, amelylyel valamikor „Thalia papjai és papnői” a színpadot a közönség előtt a kiválasztott magasrendűség rangjára tudták emelni.

A magyar színházművészet az utolsó században átment mindazon a fejlődésen, amelyet a színpad világszerte megért s átesett azokon a gyermekbetegségeken és ragályokon is, amelyeket a színház mindennél megszervezett. Ezeket az utóbbiakon szerencsére már túlvagyunk. Az erőszakoskodó, egyoldalú kritikai pártütés, amelyben, sajnos, legtöbbször félműveltek vagy színházestétikailag teljesen műveletlenek hadakoztak a legvadabban, önmagában összevonták. Ma nincs többé senki, aki azt kívánja, hogy Lear király úgy beszéljen a színpadról, a természetesség kedvéért, mint valami öreg részeg kocsis, — vagy hogy a görög vezérttragédiák mondanivalójai úgy társalogjanak, például Thébá lakosságát megjelenítő karral, — mint két zsidó tözsdetűgnyök a körüti kávéházban. Nagy magyar színészek tragikus példája mutatta meg, hogy a színész maga éppúgy nem követelheti saját stílusának érvényesítését mindig és mindenütt, mint ahogy nem teheti a színház sem. Akik pedig valamikor a hang szűrkeségével és a mindennapi beszéd közönségességével akarták elcsúsztatni a közönség előtt azt, hogy most verset mondanak, — nem ideáljai többé az új színésznemzedéknek.

A rendezői túlbuzgalom azonban jobban dühöng, mint valaha s a furcsán és különlegesen hajszolva, messze elkalandozik a maga igazi kötelességétől, attól, hogy a drámai mű szellemét szolgálja alázatosan, következetesen, erélyesen, de *minél láttatlanabban és minél kevésbé észrevehetően*.

Az utóbbi évek divatja lett, hogy az összecsapódó függöny a felzúduló taps után ne csak a színészek meghajlására nyíljon újra szét, — hanem minduntalan odarángálták a rendezőt is, ha ugyan esetleg a saját hiúságából nem maga ment oda. Már pedig a színházi rendezés akkor a legkövetelhetőbb, ha a közönség nem veszi észre, ha a személynél, ha a színészek jól vezetett játékának az egész együttes szerencsésen összehangolt meg-

jelenésének, a tömegjelenetek valóságosságának, vagy ha kell, az egész színpadi beállítás látományszerűségének nagy összhangja mögött áll — hátul, a homályban. Nem pedig úgy, hogy az első perctől kezdve az utolsóig a színpadról folytonosan egy kiabálás hallassék: néz-zetek, milyen nagy rendező vagyok én!

A rendező, aki fegyelmezi a színészt, aki összefogja az előadást, hogy a drámai költő művét tökéletes hatással jelenítse meg a színpadon, nagyszerű és minden elismerésre méltó munkát végez. De aki nyakába ül a költőnek s jobban akarja tudni, hogy hova való egy bizonyos párljet vagy hová egy monológ s azt a költő eredeti megírásával szemben pontosan az ellenkező helyre teszi csak azért, hogy a jámbor néző hasraesék és a kritika hanyattvágódjék, az még akkor is megbocsáthatatlan hibát követ el, ha ezt a saját pénzével a maga színházacsakjában különleges kísérletképpen próbálja meg. De ha izlésbeli eltévelyedését vagy legújabb külföldimódi másolását olyan színházban cselekszi, amelynek saját hagyományai, kötelező multja és különleges nemzenevelő feladata van, amelyet az állam az alapítás óta mindig kifejezett és soha el nem ejtett célból tart fenn drága támogatással, akkor kell, hogy legyen valaki — a kritikán kívül, — aki megálljt kiált neki és megfékezi képzeletének csapongásait és rendezői túlbuzgalomának kilengéseit.

De a rendező és az együttes kérdésében van még egy megisméltendő, újabb sokszor megisméltendő, színházvezetési tévedés. Magánszínházak egy idő óta — külföldi rossz példák felbuzdulva — egyre gyakrabban tették meg azt, hogy egy darabra válogatták össze szinte alkalmi módon az előadó társulatot, amint az Londonban, Newyorkban és bizonyos mértékig Párisban divatos volt. (De a Comédie Française-ban nem!) Ebből alakult ki az a rendező, hogy a kiváló színészek egy évben több színházhoz is leszerződnek, negyven, ötven, nyolcvan, száz estére s így igazi együttesek voltaképpen nem alakulnak ki. De magánszínházaknál ez még csak mehet valahogy, hiszen ezek többé-kevésbé egy-két darabra építik fel az egész évadot. Igen nagy hiba volt azonban, hogy egy évtized óta a Nemzeti Színház is alávetette magát ennek a divatnak s egy-egy bemutató vagy felújítás vezetőszerépre hol innen, hol onnan cibál oda egy kiváló művészt, akinek esetleg semmi köze a színház belső szelleméhez, alig van tapasztalata a színház együttesének többi tagjairól. Aminek az a következménye, hogy az így keletkező ellentéteket csak rendezői túlhatalommal és erőszakkal lehet valahogy kiegyenlíteni. Egyenesen kétségbejítő volt az az állapot, amikor a Nemzeti Színházban a mai vezetőség működésének elején szinte egy csapással megszüntették a régi Nemzeti Színházat, különböző, máshonnan hirtelen odaszereződött, egyébként igen jeles művészekkel keverték össze-vissza az előadásokat, úgyhogy bátran lehetett azt mondani: „Nemzeti Színház nincs is, a Népszínház épületében részben nemzeti színházi tagokból, részben más színházaktól elszereződött művészekből alkalmaként összeállított ad hoc staggionék játszanak!”

Rövid idő elég volt a próbálkozásra, hogy ezt a fejetejére állított állapotot megszüntessék s igyekezzenek visszatérni az állandó, egybeforrott együttes rendszeréhez. Ebben azonban tovább kell menni a helyes uton. Aki a Nemzeti Színházba való, azt oda kell szerződtetni, áldozatokkal, megfelelő nagy fizetéssel és ami nem kicsiség, — a jövőre való biztosítással. Tehát nem egyéves szerződésekkkel, mert ez nem méltó a Nemzeti Színházhoz. Elképzelhetetlen lett volna valaha, hogy Náday Ferenc, Ujházy Ede, Vizvári Gyula, Jászai Mari, Márkus Emilia, Helvey Laura tehetsége, munkaereje, népszerűsége csak egy évre legyen a Nemzeti Színház számára biztosítva. Van ennek azonban más oldala is.

El lehet-e képzelni... Most közbe emlíketünk valamire. Ha Szacsavay Imre Lear királyt játszta, előtte két napon át alig lehetett vele beszélni; folyton magában járt, ha kérdezték, nem felelt, mert már abban élt — a szerepben... És most

folytatjuk: el lehet-e képzelni, hogy a szerepben éljen, mondjuk: Lear királyban éljen a nagy művész, aki viszont előző este valahol másutt pendlizett és zenés bohózatban körbeugrált a fináléban... Viszont mit csináljon? Elmie kell... De ha a nagy művészeknek, úgy mint régen, öt-éves szerződéseket adnának, akkor tudnák, hogy mi lesz jövőre és azután s akkor nem kellene aprópénzre fölváltaniok rendkívüli tehetségüket... A Nemzeti Színháznak pedig kialakulhatna a végleges és teljes együttese a magyar színészek legjobbjaiból és — legméltóbbjaiból. Akik arról a méltóságról, — mert az, — hogy a Nemzeti Színház tagjai, nem feledkeznek meg soha.

Az állandó társulaton kívül az állandó rendező is elengedhetetlen feltétele a jó színháznak. Az a divat, hogy egy-egy rendező egy darab beállítására bekukkant a Nemzeti Színházhoz, lehet tetszetős trükk, de a komoly és tervszerű munka szempontjából aligha szerencsés dolog. Még kevésbé az, hogy a magyar Nemzeti Színházba külföldi rendezőket állítsanak be alkalmakként. Tehát olyanokat, akik sem a színház szellemét, sem annak multját, rendeltetését nem ismerhetik, a szí-

VÉRSZEGÉNY,
hirtelennőtt gyermekek
kitinően nyaralhatnak 840 méteren,
havi 230 pengőért.
MÁTRASZENTIMRE. P. sirta penzió.
Budapesttől 3 órányira.

nészeket akkor látják először, a nyelvüket nem értik, viszont ők idegen nyelven beszélnek — a Nemzeti Színház színpadán. A Nemzeti Színházban csak magyar művészetnek van helye. Magyar Színészeknek és magyar vezetőknek. Régen is voltak tiszteletreméltó híres rendezők, de soha senkinek sem jutott volna eszébe, hogy Laubét, Brahmot, Gordon Graiget vagy Antoinet rendezni hívják meg a Nemzeti Színházba... A külföldi nagy művészek vendégszereplésére és baráti fogadtatására ott vannak a magánszínházak, ezek szolgáltattak erre a célra a multban is. A Nemzeti Színházat nem ezért építették és nem ezért teremtették meg újra meg újra száz esztendő nagy művészei, nagy rendezői és nagy igazgatói!

A rendezőnek kell elsősorban képviselnie és jelentenie a színház szellemét, hagyományát és magyar célkitűzését. Kivülről hirtelen bekerült rendező, ha még oly művelt és tehetséges is, nem lehet képes arra, hogy onnan folytassa

KÉRELEM.
Hét éves, járnai nem tudó, teljesen bénalábú gyermekem részére tolokoost keresek. Ki volna az a nemeslelkű gyermekbarát, aki ilyenell egy nagyon szűkös viszonyok között élő családapát megajándékozna, vagy legalább is olcsó árért hozzájuttatna? Szíves választ Frey István kereskedősegéd, Pestszentimre, Thökölyi-u. 10. címre kérelek.

és vigye tovább és feljebb a színház munkáját, ahová az előttevalók eljutottak. Ezt nemcsak a Nemzeti Színház történeti hagyományai követelik, hanem a józan színházvezetés is. Mert magától értetődő, hogy csak a színészeket és azt a színpadot ismerő és az illető színház belső világát átértő rendező végezhet igazán teljes és tökéletes munkát. Eppen ezért ezt az elvet szigorúan és következetesen kell minden színháznál, de főképpen a Nemzeti Színháznál keresztülvinni. Ha ennek megvalósítása a színház igazgatójának bizonyos személyi ambícióiba ütközik, akkor az utóbbiakat fel kell áldozni. Ez az áldozat azonban nem lesz meddő, mert módot fog adni a színház különben valóban nagyon tehetséges és ügybuzgó igazgatójának arra, hogy több ideje legyen tanulmányozni a Nemzeti Színház igazi szellemét és régi hagyományait, amire annak idején nem volt érkezése.